

taa hivenen koppavalta luonnehdinnalta, mutta samanlaisen huomion voisi kyllä esittää muistakin yhteiskuntatieteistä. Kyse saattaa olla teoreettisen ja empiriisen työskentelyn suhteen muuttumisesta yleisemminkin, ei vain sosiaalipsykologiassa.

Eläkkeelle jäämisensä jälkeen Eskola on julkaissut kolme uskonnollista kirjaa, jotka ovat löytäneet lukijoita myös piireistä, joissa Eskolaa ei aikaisemmin ole luettu tai arvostettu. Olen pitänyt näistä kirjoista, ja minusta on ollut hienoa lukea hänen viisaita mietteitään myös hengenelämän asioista. *Mikä henki meitä kantaa* ei käsitteäkseen sisällä tässä suhteessa paljoa uutta, ellei sellaisena pidä synteisiä aiemmin sanotusta. Ehkä uskonnolliset pohdinnat kontekstoituvat myös paremmin osaksi Eskolan elämänhistoriaa. Tässä jaksossa Eskola kertoo uskonnollisten teostensa reseptioista. Viimeksi ilmestyneen *Yksinkertainen usko*-teoksen kriitikot ohittivat, mutta monet lukijat ovat silti pitäneet: erityisesti Eskola mainitsee entiseltä opettajaltaan ja kollegaltaan Kullervo Rainiolta saamansa kiittävän lukijakirjeen.

Eskolan muistelmakirja on hieno, ajatuksia herättävä teos. En muista koskaan aikaisemmin lukeneeni arvostelemaani teosta kolmeen kertaan – näin kävi tämän kirjan kanssa, ja jokaisella lukukerralla löysin uutta pohdittavaa.

Tunnelmani ovat silti hiukan sekavat. Tunnistan ensinnäkin, että olen kateellinen Eskolalle. 1960-luvun alkupuolen suomalaisessa yhteiskunnassa yhteiskuntatieteidenkin professori oli merkittävä henkilö, jonka yhteiskunnallinen asema oli kiistatta korkea, ja hän kuului suomalaiseen kulttuurieliittiin. Professorikunnan määrän moninkertaistuminen, työtehtävien arkipäiväistyminen ja palkkakehityksen suunta vaikuttavat kaikki siihen, että professoreista on tullut opettajia toisten joukossa. Silti on mahdollista, että kyvyillään nuori Eskola nousisi tänään yhtä nopeasti valtakunnan puheenaiheeksi.

Toiseksi olen vähän hämilläni siitä, että kohtalaisen perusteellisenkaan lukemisen jälkeen en ole varma, mitä Eskola oikein ajattelee esimerkiksi poliittisen radikalismien kaudestaan tai uskonnollisista pohdinnois-

taan. Kirjan lopulla Eskola tunnustaa: ”Sain aikoinaan nuoria ihmisiä innostumaan kommunismin lupauksista, mutta nyt annan ymmärtää, että en minä niin tosissani ollut kuin nuo varsinaiset kommunistit. Uskonto-kirjoillani olen rohkaissut monia heidän uskossaan, mutta nyt vedän tukeni pois sanomalla, että puheeni on usein ollutkin pelkkää retoriikkaa” (s. 309).

Eskola ei ole ”takinkääntäjä” (eli hän ei ole muuttanut kantojaan vasemmiston perusarvojen merkityksestä), mutta hiukan häntä siis kuitenkin kaduttaa. Hän on ollut uskontoa käsitellessään tosissaan, mutta hän tavallaan vetää maton lukijan alta. Samalla on selvää, että tämä ristiriitaisuus tekee kirjasta erittäin mielenkiintoisen.

Antti Eskolan elämäntyön tarkastelu on tärkeä dokumentti suomalaisen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ja opetuksen kehityksen vuosikymmeniltä. *Mikä henki meitä kantaa* on teksti, jolla on kaunokirjallista arvoa, mutta kirjassa on myös runsaasti sellaista pitkän elämäkokemuksen tuomaa viisautta, jonka vuoksi uskon sillä olevan lukijoita pitkään.

Kuka keksi mitäkin

PERTTI TÖTTÖ

Kun kuulin, että Darwinin *Lajien synnystä* oli tulossa uusi suomennos, olin ihmeissäni. Olin kuvitellut, että evoluutiobiologia on tiede. Ajatukseni kulki näin.

Tieteissä tieto on riippumaton siitä, kuka mitäkin keksii. Keksintöjen ymmärtämiseksi ei

tarvitse tuntea keksijän elämänavaiheita, persoonaa eikä historiallista kontekstia, saati lukea hänen alkuperäistekstejään. Gausin käyrän, röntgensäteet, Bolyen lain, Avogadron vakion, Neperin luvun ja Nashin tasapainon voi omaksua, vaikka ei

Heikki Sarmaja
Kuka keksi luonnonvalinnan?
Terra Cognita, 2009

tietäisi näiden miesten sukupuolta, kansallisuutta eikä vuosisataa, jolloin he osuivat oikeaan.

Toisin on sosiologian kaltai-
sissa epätieteissä. Niissä luetaan
milloin Durkheimia tai Marxia,
milloin taas Freudia tai Fou-
caultia, vaikka nämä eivät osu-
neet oikeaan yhtään missään.
Tällaisten ”klassikoiden” teks-
tejä tulkitaan ja käännetään yhä
uudestaan, koska heidän saavu-
tuksensa ovat pelkästään kirjal-
lisia ja riippuvaisia lukijan niil-
le antamista ”merkityksistä”. Jos
kukaan ei lukisi Shakespearea,
häntä ei olisi, ja sama pätee va-
litettavasti kaikkiin sosiologeih-
hin. Ainuttakaan ei tunneta jos-
takin keksinnöstä, joka olisi jää-
nyt elämään perinteenvaali-
joiden, kannattajien ja ihailijoiden
ponnisteluista riippumatta.

Paitsi tietysti yksi – tunne-
tummaksi suomalaiseksi tiede-
mieheksi kutsuttu Edvard Wes-
termarck. Hänet tunnetaan
Westermarck-efektin keksimi-
sestä. Siksi onkin johdonmu-
kaista, että Westermarck puut-
tuu *Sosiologian klassikot* -teoksen
vitriinistä, jota olen itsekin ollut
pysyttämässä.

Tuon takia tietenkin oudok-
suin ajatusta, että darwinismin
keksijä ei olisikaan Charles Dar-
win vaan joku 1700-luvun skot-
tilaisen valistuksen edustaja.
Mutta niin Heikki Sarmaja kir-
jassaan esittää. Vanhemman pol-
ven sosiologithan tuntevat nämä
skotit ”protososiologeina”.

Samaan hengenvetoon on sa-
nottava, että pidin kirjasta ko-
vasti. Se on kertomus luonnon-
valinnan ajatuksen juurien jäl-
jittämisestä. Aivan dekkarin
juonenkuljetuksesta ei ole kyse,
mutta jännitys säilyy loppuun
asti ja käänteitä riittää. Entinen
hermeneutikko minussa jänniti,
mistä seuraavaksi löytyy kes-
keiseksi osoittautunut laivanra-
kennus-metafora tai avainsanat
”yksilön elossa pysyminen ja la-

jin lisääntyminen”.

Aivan riemastuttava on Sar-
majan tulkinta, että kreatio-
nistien sankari William Paley
(1743–1804) olisi kirjoitta-
nut kirjansa luonnonteologias-
ta esitelläkseen kerettiläistä teo-
riaa siitä, miten luonnon jär-
jestys voisi syntyä spontaanisti.
Tarjoamalla älykästä suunnitte-
lijaa mukamas uskottavampa-
na selityksenä välttyi roviolta,
mutta tämä ei välttämättä ollut
ajan kirjoittajien todellinen kan-
ta. Sarmaja tosin joutuu luiste-
lemaan hermeneutiikan heikoil-
la jällä: lukemaan rivien välis-
tä, arvailemaan kirjoittajien tar-
koituksia ja löytämään, mitä et-
sii. Niin Paleyn kuin muidenkin
kirjoittajien kohdalla tulkinta
jää lopullista varmistusta vail-
le. Mutta niin se pyhien tekstien
tulkinnaassa aina on.

Parista asiasta pitää kuitenkin
motkottaa. Nettisivujen käyttä-
minen lähteenä pitäisi lailla kiel-
tää. Ne ovat kyllä hyviä hypo-
teesien lähteitä, mutta tiedot pi-
tää aina tarkistaa. Wikipediasta
poimittu onneton luonnehdinta
Humen kausaalisuuskesitykses-
tä ei onneksi vie Sarmajan juon-
ta väärille raiteille, mutta Catho-
lic Encyclopedia syöttää hänel-
le pajunköyttä. Empedokleen
mukaan elolliset oliot ovat kyllä
syntyneet maasta, mutta ei hän
sentään ”sopivien säilymisestä”
puhunut. Silmän kaltaiset eli-
met ovat Empedokleen mukaan
syntyneet ensin toisistaan irral-
laan ja täydellisinä, kunnes ovat
sattumalta törmänneet itseään
täydentäviin elimiin, jolloin on
syntynyt sukupuoleettomia eliöi-
tä. Sen jälkeen koiraat kehittyi-
vät lämpimillä ja naaraat kylmil-
lä seuduilla.

Ei Sarmaja suinkaan Darwinin
ansioita kiistä. Vaikka Darwin
omaksuikin ”ajassa liikkuneen”

ajatuksen, hän oli kuitenkin se,
jolla oli esittää todisteet sen tu-
eksi. En ole aivan vakuuttunut,
tarvitsiko Darwin siinä vaiheessa
enää edes Bernard Mandevillen
rohkeutta. Samalla tavalla kuin
Kolumbuksen matka teki lopun
Amerikan löytämisistä, Dar-
winin paksu nide pani pisteen
luonnonvalinnan keksimisille.
Alfred Russel Wallacekin myö-
si auliisti, ettei maailma olisi hä-
nen omien kirjoitustensa nojalla
asiasta vakuuttunut.

Sarmajan varsinainen sano-
ma löytynee kappaleesta ”Adam
Smithin kahdet kasvot”. Smit-
hin näkymättömän käden aja-
tus sanoo, että vaikka yksilöt ta-
voittelisivat vain omaa etuaan,
markkinat tuottaisivat kaikkein
tehokkaimmin sen, mitä enem-
mistö haluaa (kaupunkimaas-
tureita, taulutelevisioita ja tosi-
tv-ohjelmia siis). Smith ei väit-
tänyt, että ihmiset olisivat itse-
kättä olioita. Hänellä oli teoria
ihmisluonnon ”moraalitunnois-
ta”, ja sen mukaan ihmisellä on
taipumus myötätuntoon ja vas-
tavuoroisuuteen. Sen varassa yk-
silöt harjoittavat sosiaalista vaih-
toa lähipiirinsä kanssa, ja sen va-
rassa yhteiskunta pysyy kasassa.
Ihmisluonossa oli siis synnyn-
näisenä se, mitä sosiologit ovat
kaivanneet yhteiskunnan ”se-
mentiksi” tai ”kitiksi”. Nämä
Smithin toiset kasvot unohtui-
vat kuitenkin pian, ja Westermar-
ckin piti keksiä synnynnäiset
moraalitunteet uudestaan. Ja
taas asia unohtui, kunnes Robert
Trivers keksi vastavuoroi-
sen altruismin.

Sarmaja kirjoittaa: ”Tämä
suuri teoria moraalitunteiden
systeemistä on siis painunut un-
holaan kahteen eri kertaan. Ja
mikäli ymmärrän ajan merkit
oikein, se on kokemassa saman
kohtalon jälleen. Tilalle näyttää

tulevan 'ryhmävalintaa' ja vastaavaa viisautta vain sen vuoksi, että ne sopivat paremmin yhteen humanistisen tradition ja yliopistomarxismien jälkeensä jättämän perinnön kanssa."

Tuo on aika kovasti sanottu esimerkiksi Edward O. Wilsonin siirtymisestä monitasovalinnan kannalle. Sosiologeille teoria voidaan myydä ryhmävalinnan nimellä, mutta se ei muu-

ta tosiasiaa, että teorian mukaan on empiirinen kysymys, millä tasolla luonnonvalinta kulloinkin toimii. Näytöt populaatioteorian valinnasta ovat ymmärtääkseni edelleenkin vähäisiä.

Tulevaisuus ennen meitä

RAIJA JULKUNEN

Anglosaksinen feminismi on katsonut, että kun naisia ei voidu pitää palkkatyön ulkopuolella, miehet loivat suojakseen kaksi rakennetta, ammatillisen segregaaation ja perhepalkan, siis sukupuolen mukaisen palkkauksen. Anu Suoranta ei ota tätä teesiä lähtökohdakseen. Silti hän osoittaa, miten töiden, työsuhteiden, työaikojen ja palkkojen sukupuolierottelu rakentui ja rakennettiin suomalaisessa teollisuudessa maailmansotien välisenä aikana. Empiirisenä kohteena on tekstiiliteollisuus ja tapauksena Littoisten verkatehtaankehräämö ja kutomo. Merja Kinnunen sanoo Sosiologiaan (4/2009) kirjoittamassaan arvioissa, että "tutkimuksen empiirisenä kohteena olevat tekstiilialan naisten työsuhteiden ehdot ja työn teettämisen tavat ovat suorastaan järkyttävää ja raastavaa luettavaa alistavan hallinnan ja kontrollin muodoista".

En kiistä Suorannan empiirisen aineiston puhuttelevuutta ja todistusvoimaisuutta. Silti omat silmäni avautuivat parikymmentä vuotta sitten lukkiessani Sylvia Walbyn *Patriarchy at Work* (1986). Siinä osoitettiin tehtailijoiden, tehdastarkastajien, äitiyssuojelijoiden, ammattiyhdistysten ja yksittäisten miesten naisia ulossulkeva ja

naisten työtä mitätöivä toiminta. 1800-luvun englantilaiset työläismiehet saattoivat vaikka tuikata pajan palamaan, jos eivät muuten saaneet naisia pois miestöistä niiden palkkoja ja arvostusta uhkaamasta. Suorannan kohteena ei niinkään ole aya ja työläismiesten toiminta, vaan lähinnä työnantajien strategiat ja taktiikat. Mutta ay-liikkeen ei saa synninpäästöä. Suoranta vähintään koettelee ajatusta, että naisvaltaisen ja epätyypillistä työtä teettävän matalapalkkasektorin synty ja ylläpito edustivat työmarkkinatoimijoiden, niin työnantajapuolen kuin ay-eliitin, ajattelumallia. Suorannan mukaan tämä sukupuolijärjestyksen rakentaminen oli osa hierarkkisen palkkatyöyhteiskunnan tietoista luomista. Se on vähemmän kunniakas särö sopimusyhteiskunnan historiasa, sillä sukupuolijärjestystä tuotettiin myös työehtosopimuksilla ja niiden vaadinnalla.

Sukupuoli on Suorannan tutkimuksen läpikulkeva kysymys, mutta feministisen teorian sijaan Suorantaa on aivan ilmeisesti inspiroinut Juha Siltalan näkemys työn huonontumisesta hyvinvointivaltion kultakauden jälkeen. Suorantakin ajattelee työn huonontuneen viime vuosikymmeninä ja katsoo 1990-lu-

Anu Suoranta
Halvennettu työ. Pätkätyö ja sukupuoli sopimusyhteiskuntaa edeltävissä työmarkkinakäytännöissä
Vastapaino 2009

vun laman jälkeisen työllisyyden kasvun merkinneen heikkolautuisen, epävarman ja huonosti palkatun työn teettämisen yleistymistä. Samalla hän painottaa, että tällaista työtä on ollut ennenkin. Väitöskirjan kohteena on sellainen menneisyys, joka Suorannan mielestä on taas "pelottavasti läsnä". Turvaton työn katoaminen mahdollistaa epävarmuuden tunnistamisen myös aikaisemmasta työelämästä ja samalla sen myytin oikaisun, että palkkatyö ja teollinen työ ovat aina olleet hyvää, säännöllistä, kokoaikaista ja toimeentuloon riittävää työtä. Tehtaiden naisille se oli usein katkonaista ja huonosti palkattua tai "säännöllisen epäsäännöllistä vajaata katkotyötä". Niinpä tutkimus käyttää analogioita 1920–30-luvun ja 2000-luvun välillä ja tekee hyvinvointivaltion ja sopimusyhteiskunnan kultakauden ylittäviä aikaloikkia. Kun työ nyt tulee epävarmemmaksi, tuon ajanjakson käsitteet ja ajatusmuodot purevat työhön yhä huonommin ja niitä edeltävät käytännöt